

Dalos Anna:

A magyarországi operett forráskatalógusa – a forráskatalógus leírása

A magyarországi operett forráskatalógusa adatbázis Bozó Péter adatgyűjtései és az ebből összeállított Operett-forráskatalógus alapján jött létre.¹ A gyűjtés alapvetően a forráskutatás első lépcsőfokaként szolgált, azaz valójában – még adatbázis formájában is – az értelmezést-értékelést előkészítő, annak kiindulópontjaként szolgáló kutatási alapanyag. Tekintettel arra, hogy a szórakoztató zene kutatásától hagyományosan óvakodó magyar zenetudomány – Batta András úttörő monográfiájától eltekintve² – mindeddig igen kevés figyelmet szentelt az operettnak, miközben a kultúratudomány képviselői, Csáky Móric iniciatíváját követve³ egyre intenzívebben foglalkoznak a műfajjal, mint paradigmaticus kulturális tevékenységgel,⁴ Bozó Péter 2010-ben induló forrásfeltárása és adatrögzítése minden tekintetben hiánypótló, és új – a nemzetközi tudósközösség érdeklődésére is számot tartó – szintre emeli a magyarországi operett-kutatást.⁵ Az adatbázisban található adatok alapján ma lényegesen többet tudunk arról, mit játszottak a magyar zenészházakban, kik komponálták a zenét, kik írták a szövegekönyveket, mely színházakban szólaltak meg a művek, kik adták elő őket, milyen kottákból játszottak a muzsikusok, hány-számú felújításban voltak hallhatóak a darabok, milyen hangfelvételek találhatóak meg, illetve miként jelent meg a sajtóban, majd pedig a retrospektív tudományos feldolgozásokban egy-egy operett. Bozó Péter munkája ebben a tekintetben sok párhuzamosságot mutat a 19. századi magyar operajátszással kapcsolatban újabban fellendült hazai kutatásokkal is:⁶ a hasonlóság azonban nemcsak a módszertanban vagy a zenészházi gyakorlat értelmezésében érhető tetten, de több esetben hasonló típusú dokumentumokat is használ fel forrásként.

E források – a kérdésfelvetések sokszínűségének megfelelően – igen változatosak. Az adatbázis törzsanyaga az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti és Zeneműtárában, illetve az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézetben őrzött kivételesen gazdag

¹ Bozó Péter kutatásait az OTKA PD 83524-es pályázat, az adatbázis létrehozását az MTA Lendület pályázata támogatta. Az Operett-forráskatalógus megtalálható a 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum és Kutatócsoport honlapján: http://www.zti.hu/mza/docs/Egyeb_publicaciok/Operett-forraskatalogus_BozoPeter.pdf

² Batta András: *Álom, álmom, édes álmom... Népszínművek, operettek az Osztrák-Magyar Monarchiában*. Budapest: Corvina, 1992.

³ Csáky Móric: *Az operett ideológiája és a bécsi modernség*. Ford.: Orosz Magdolna, Pál Károly, Zalán Péter. Budapest: Európa, 1999.

⁴ Lásd például: Heltai Gyöngyi: *Usages de l'opérette pendant la période socialiste en Hongrie, 1949-1968*. Budapest: Atelier, 2011. Illetve: Uő.: *Az operett metamorfózisai, 1945-1956: a „kapitalista giccstől” a haladó „mimusjátékig”*. Budapest: ELTE-Európa, 2012.

⁵ Ezt alátámasztják Bozó Péter publikációi is: „Párizsi élet – Pest-Budán. Offenbach a magyar fővárosban (1859-1900).” Tanulmány az MTA BTK ZTI 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum és Kutatócsoport honlapján: http://zti.hu/mza/docs/Egyeb_publicaciok/Parizsi_élet_Pest-Budan_BozoPeter.pdf (2013); „Piszkos partitúra, szennyes szólalom, avagy: 'Az eleven ördög' és a magyar operett nem teljesen szeplőtelen fogantatása.” *Magyar Zene* 52/3 (2014. augusztus): 318-333.; „Egy nem könnyű operett: Huszka Jenő–Háy Gyula–Fischer Sándor: Szabadság, szerelem (1955).” *Muzsika* 57/4 (2014. április): 15-20. „Csontos karabély – újratöltve. A Csinom Palkó a Farkas-hagyaték forrásainak tükrében.” *Magyar Zene* 53/4 (2015. november): 403-424. „Három a kislány – vagy négy?: Az első világháború és a zeneszerző-operettek divatja.” In: Kappanyos András (szerk.): *Emlékezés egy nyáréjszakára: Interdiszciplinárius tanulmányok 1914 mikrotörténelméről*. Budapest: MTA BTK, 2015. 261-271.

⁶ Dolinszky Miklós-Szacsvay Kim Katalin-Tallián Tibor: „Szikrát dobott a nemzet szívébe.” *Erkel Ferenc három operája: Batori Mária, Hunyadi László, Bánk bán*. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2011. Illetve: Tallián Tibor: Schodel Rozália és a hivatásos magyar operajátszás kezdetei. Budapest: Balassi, 2015.

forráscsoportokra támaszkodik: az OSZK-ban található például az 1875 és 1908 között működött, egykori budapesti Népszínház fennmaradt kotta- és szövegeknyvanyaga. E két gyűjteményen túlmenően más közgyűjtemények dokumentumaira is építhetett az adatgyűjtés: a Népszínház teljes színlapanyaga a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárának Budapest Gyűjteményébe, egyes szövegeknyvei és kottái a Magyar Állami Operaház, illetve a Magyar Rádió kottatárába kerültek. A Rádió Hangarchívuma forrásértékű hangfelvételeket is őriz nagy számban. Az egykori pesti Nemzeti Színház 1860 és 1864 közötti operettbemutatói nyomtatott librettóinak egy része a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Könyvtárában lelhető fel. Fontos dokumentumokat őrzött meg ez egykori Fővárosi, ma Budapesti Operettszínház kottatára is.

A sajtódokumentumok legfőbb forrásai a Budapesti Hírlap és a Pester Lloyd 1880-as évekbeli számai voltak. Ezen felül számos egyéb sajtóhíradás adatát is rögzíti az adatbázis. Ezeket a következő digitális gyűjtemények segítségével sikerült feltárni: Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis (Országos Széchényi Könyvtár, Budapest),⁷ Digitales Forum Mittel- und Osteuropa,⁸ ÖNB ANNO (Österreichische Nationalbibliothek, Bécs),⁹ ZEFYS. Zeitungsinformationssystem (Staatsbibliothek zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz),¹⁰ Chronicling America. Historic American Newspapers (Library of Congress, Washington),¹¹ valamint Gallica. Bibliothèque numérique (Bibliothèque Nationale de France, Párizs).¹² A sajtókutatás azonban még további eredményeket hozhat. Levéltári forrásokra lehet bukanni a Népszínház Budapest Főváros Levéltárában található iratanyagában, illetve az Operettszínház a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött 1950-es évekbeli irataiban. Az adatgyűjtésben részt vett Léka Zsuzsanna, Pályi Brigitta, Ring Orsolya és Varga Luca.

A források gazdagsága is jelzi, milyen sokféle információval szolgál egy-egy operett adatlapja. Az adatbázisban megtalálható a komponista, a szövegírók, a fordítók és átdolgozók neve, a darabokhoz tartozó források felsorolása (előadási anyagként használt, vagy éppen olvasópéldányként szolgáló dokumentumok egyaránt). Ezen felül rögzíti a mű eredeti címét, az ősbemutató, illetve a magyar bemutató helyét és évszámát, továbbá a különféle címváltozatokat: a nem magyar nyelvű előadások és a Magyarországon terjesztett külföldi kiadások címeit is. A műhöz tartozó színlapok adatai is megjelennek, nemcsak az adott darab aznapi előadásának színlapja, de sok esetben másnapi, illetve tervezett, de elmaradt előadásoké is. A darabok előadástörténetét dokumentáló színházi zsebkönyvekre Hankiss Elemér és Berczeli A. Károlyné katalógusának sorszámaival történik hivatkozás,¹³ ezek egyúttal az OSZK-ban őrzött források könyvtári jelzetül is szolgálnak. Az adatbázisban, összetett keresésben kilenc különálló adatra lehet rákeresni (Szerző, Cím, Egyéb címváltozat, Bemutató dátuma, Egyéb bemutató dátuma, Bemutató helyszíne, Egyéb bemutató helyszíne,

⁷ www.epa.oszk.hu

⁸ <http://www.difmoe.eu/>

⁹ <http://anno.onb.ac.at/>

¹⁰ <http://zefys.staatsbibliothek-berlin.de>

¹¹ <http://chroniclingamerica.loc.gov/>

¹² <http://gallica.bnf.fr/>

¹³ *A Magyarországon megjelent színházi zsebkönyvek bibliográfiája. XVIII–XIX. század*, szerk. Hankiss Elemér és Berczeli A. Károlyné (Budapest: OSZK, 1961). Ld. még kiegészítését: „A Magyarországon megjelent színházi zsebkönyvek bibliográfiája. XVIII–XIX. század. Kiegészítés”, in *Theátrumi könyvecske. Színházi zsebkönyvek és szerepük a régió színházi kultúrájában*, szerk. Egyed Emese (Kolozsvár: Scientia, 2002), 167–200.

Szövegíró, Magyar fordító-átdolgozó). Ezen felül a minden egyes operetthez tartozó Adatlapon szabadszavas keresés is lehetséges. Az Egyszerű keresésben bármely szóra rá lehet keresni.

Fontos szólni arról is, hogy a forrásokon túlmenően, tartalmi szempontból mit nyújt az adatbázis, azaz mit kell érteni azon, hogy az adatbázis a „magyarországi” „operett” forrásaiba enged betekintést. A katalógus minden olyan operett adatát tartalmazza, amelyről – függetlenül attól, hogy az adott darabot játszották-e Magyarországon vagy sem – valamely magyarországi gyűjtemény, vagy forrás említést tesz. Ilyenformán a forráskatalógus elsődlegesen egy-egy operett magyarországi forrásokban történő megjelenését, az operettműfaj magyarországi disszeminációjának mértékét rögzíti, s ehhez képes másodlagos kérdés az, hogy az adott operettnak, esetleg a librettónak magyar szerzője van-e, Magyarországon került-e sor az ősbemutatóra vagy éppen idehaza rendkívüli népszerűségnek örvendő operettéről esik-e szó. Ez a forrásközpontú nyitottság hosszú távon akár azt is lehetővé teszi, hogy az adatbázis számos külföldi adatbázishoz kapcsolódjon, olyan gyűjtésekhez, amelyeknek középpontjában maga a nemzetközi operettrepertoár és a hozzá tartozó nagyszámú információ áll.

Nyitottság és rugalmasság jellemzi az operett-műfaj értelmezését is. Az adatbázis az 1860 és 1958 közötti közel száz év operett-repertoárjára fókuszál: az Offenbach-féle párizsi operett magyarországi nyomaira éppúgy reflektál, mint a századforduló bécsi operettjére, vagy éppen a különféle, előbb a korábbi, utóbb a későbbi mintát követő, a népszínmű műfajából leágazó magyar gyakorlat kialakulására, illetve a jazz- és a sztálinista operett sajátos műfajaira. Az adatbázis így tükrözi az operettműfaj folyamatos, a szórakoztató ipar igényeit kielégítő esztétikai-ideológiai-stiláris változásait is, de legalább ilyen mértékben követi figyelemmel a daraboknak a színházi praxisban akár több évtized alatt kibontakozó életútját is. Kétségtelen ugyanakkor, hogy az ilyen típusú megközelítés szükségszerűen maga után vonja a munka befejezhetetlenségét is. Ebből adódik, hogy jelen adatbázis tudásunk-ismereteink pillanatnyi állapotát rögzíti. Csak remélhetjük, hogy a jövőben mód nyílik az adatbázis folyamatos bővítésére.